

Č. KREMONINIO TRAKTATAI LIETUVOJE

Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma didelė retenybė — italų Renesanso laikotarpio filosofo Čezarės Kremoninio (Cesare Cremonini) paskaitų, skaitytų Padujos universitete, užrašai. Šifru F 3—2015 pažymėtame kurse dėstoma gamtos filosofija, arba fizika. Rankraštis nemažos apimties — 708 puslapių. Jo vienas traktatas pavadintas šitaip (p. 55 r.): „*Cesaris Cremonini Centensis In Schola Patavina Philosophi Primae Sedis De Dietis Medicorum Adversus Aristotelem Disputatio*“. Po šio eina traktatas apie vadinamąsias inteligencijas (p. 247 r.): „*Cesaris Cremonini Centensis In Schola Patavina Philosophi Primae Sedis De Intelligentiis Tractatus*“. Šifru F 3—2057 pažymėtame rankraštiniame filosofijos kurse, turinčiame 312 puslapių. Č. Kremoninio pavardė paminėta pirmajame puslapyje — traktato, nagrinėjančio Aristotelio veikalą „Apie sielą“, pavadinime: „*Excellentissimi Doctoris D. Cesaris Cremonini Centensis, In Gymnasio Patavino Papali Aristotelis philosophiam profitentis In secundum librum de anima Lectura incipit*“. Šie filosofijos kursai rašyti ne paties Č. Kremoninio, bet jo paskaitas klausiusių studentų. Kadangi Renesanso laikais, panašiai kaip ir viduramžiais, paskaitos universitetuose buvo diktuojamos, tai Č. Kremoninio dėstyti kursai užrašyti pažodžiui. Vilniaus universitete esantys kursai užrašyti dviejų studentų — tai rodo rašysena. Kurso F 3—2015 pirmąjį traktatą iki 54 puslapio ir visą antrąjį kursą F 3—2057 užrašė vienas studentas, o likusią kurso F 3—2015 dalį — kitas. Tačiau paskaitas įrišant į dvi knygas, buvo apsirikta: dalis pirmojo studento užrašų buvo įrišta kartu su antrojo studento užrašais.

Paskaitų užrašuose nenurodyta, kada Č. Kremoninis (gimęs 1550 ar 1552, o miręs 1631 metais) šias paskaitas skaitė. Greičiausiai jos skaitytos XVII a. pradžioje — pirmajame ar antrajame dešimtmetyje.

Kaipgi šie Č. Kremoninio paskaitų užrašai iš Italijos pateko į Lietuvą? Tiksliai atsakyti į šį klausimą nelengva, greičiausiai juos bus parsigabėnę tie mūsų bajorų vaikai, kurie mokėsi užsienyje. Jauna Lietu-

vos aukštoji mokykla — Vilniaus universitetas, valdomas jėzuitų, XVII a. pradžioje negalėjo lygintis su žymiausiais Centrinės ir Vakarų Europos universitetais. Tuo metu jame dar nebuvo teisės fakulteto, o medicinos fakulteto jėzuitai visai neįsteigė. Natūralu, kad Vilniaus universitetas ne visus bajorus patenkindavo, ir jie savo vaikus siųsdavo mokytis į žymiausias užsienio aukštąsias mokyklas. Šie, baigę mokslus, parsiveždavo ten klausytų paskaitų užrašus. Vilniaus universiteto bibliotekoje yra užrašai filosofijos kursų, skaitytų daugelyje Centrinės ir Vakarų Europos universitetų: Krokuvos, Bratislavos, Ėlmuco, Neapolio, Paryžiaus, Luveno ir kituose. Lietuvos bajorų vaikai užsienyje gaudavo ir mokslinius laipsnius. Antai Jonas Kimbaras, 1600 m. baigęs Graco universitetą ir išspausdinęs tezes „Filosofijos teoremos apie pasaulį ir jo dalis“ (*Theoremata philosophica de mundo et eius partibus*), gavo laisvųjų mokslų ir filosofijos magistro laipsnį.

Viena žymiausių Italijos aukštųjų mokyklų buvo Padujos universitetas, kurį, be kitų mokslininkų (1592—1610 m. matematiką jame dėstė G. Galilėjus), išgarsino ir filosofas Čezarė Kremoninis. Jis gimė nedideliame Modenos kunigaikštystės mieste — Čente. Mokslus baigė Feraroje, po to čia ilgai (1571—1591) profesoriavo. Jau Feraroje Č. Kremoninio paskaitos sutraukdavo daug klausytojų. Nuo 1592 m. jis Padujos universitete užėmė Aristotelio filosofijos katedrą. Čia bedėstydamas, Č. Kremoninis išgarsėjo visoje Europoje. Venecijos senatas jam mokėjo dvigubai didesnę atlyginimą, negu G. Galilėjui. Jo pažiūrų šalininkų buvo ir kituose Italijos miestuose — Bolonėje, Feraroje, Neapolyje.

Č. Kremoninis — paskutinysis žymus italų Renesanso aristotelikas — Aristotelio veikalus aiškino, remdamasis Averoeso, Aleksandro Afrodiškio, o iš dalies ir neoplatonikų interpretacija. Renesanso mąstytojai atmetę didžiumą idėjinio viduramžių palikimo, savo ieškojimuose rėmėsi antikine kultūra ir filosofija. Jie atgaivino įvairias antikinės filosofijos kryptis: peripatetikų, neoplatonikų sistemas, o ypač helenizmo laikotarpio pažiūras (epikūriečių, skeptikų ir kt.). Č. Kremoninis daugiausia domėjosi Aristotelio fizika ir psichologija; šie klausimai nagrinėjami jo veikaluose, išleistuose iki 1600 m.

Mūsų Universiteto bibliotekoje saugomuose užrašuose užfiksuotos Č. Kremoninio fizikos ir psichologijos paskaitos. Pirmiausia čia aiškina materijs ir formas, priežastingumo, judėjimo, erdvės ir laiko klausimai. Paskui išdėstomos pažiūros į pasaulį. Ši kurso dalis palyginti trumpa. Užtat itin plačiai nagrinėjama psichologija, komentuojant Aristotelio veikalą „Apie sielą“. Toliau seka platus traktatas, nagrinėjantis Aristotelio, Hipokrato, Avicenos, Galeno ir kitų autorių koncepcijas medicinos, anatomijos ir fiziologijos klausimais. Paskutiniajame kurso

traktate aiškinašamos inteligencijos¹. Čia aptariamas ir dievo vaidmuo pasaulio judėjime.

Č. Kremoninio filosofijos kurse nagrinėjami beveik tie patys dalykai, kaip ir viduramžių filosofijoje. Tai neturėtų mūsų stebinti, nes tiek Č. Kremoninis, tiek ir viduramžių filosofai rėmėsi Aristotelium. Tačiau Č. Kremoninis Aristotelį aiškino savaip, siekdamas pašalinti scholastinius jo filosofijos iškraipymus. Pirmiausia jis atsisakė scholastinės dėstymo formos su visa jos gremėzdiška klausimų kėlimo ir tezių įrodymo technika. Viduramžių filosofai buvo mokytojai, mokytojas buvo ir Č. Kremoninis, tačiau jo dėstymo stilius neturi nieko bendro su scholastiniu mokytumu, jis veikiau primena lengvą ir pedantišką R. Dekarto stilių, skirtą ne mokiniams, o apsišvietusiems pasauliečiams.

Č. Kremoninis aiškiai stoji prieš Aristotelio filosofijos derinimą su teologija. Scholastinė filosofija, dar stipriai tebesilaikiusi daugelyje Europos mokyklų (tame tarpe ir Lietuvoje), faktų savo teiginiams patvirtinti nerasdama žemėje, imdavo jų ieškoti „aname pasaulyje“: pradėdavo operuoti dievu, jo visagalybe, angelais, stebuklais. Šitaip buvo galima „įrodyti“ bet kokius teologijai naudingus teiginius. Tuo tarpu Č. Kremoninis savo paskaitose niekur nesišaukia į pagalbą dievo; atmetęs scholastinį galvojimo būdą, jis visus klausimus nori išspręsti racionaliomis priemonėmis. Dar daugiau: jis aiškiai pasisako už fizikos nepriklausymą nuo teologijos, čia pasinaudodamas vadinamąja dvejetainės tiesos koncepcija, kuri buvo populiori ir Renesanso laikotarpiu, o taip pat tuo metu paplitusiomis panteistinėmis pažiūromis.

Viduramžių scholastams daug sunkumų buvo sudaręs materialistinis Aristotelio teiginys, kad materija yra amžina — nesukuriama ir nesunaikinama. Pirmieji krikščionių filosofai net buvo priėmę šią pažiūrą, teigdami, kad materija tokia pat amžina, kaip ir dievas. Tačiau vėliau ši pažiūra buvo pasmerkta, ir materijos amžinumą teigdavo tik averoistai ir kai kurie nominalistai. Ortodoksinė scholastika materijos amžinumą koncepciją laikė klaidinga ir ją taisė, atsižvelgdama į teologijos dogmas. Buvo sutinkama su Aristotelium, kad materija natūraliai negali iš ko nors atsirasti, negali ir išnykti. Materija neatsirandanti, nes ji esanti dievo sukurta iš nieko (*ex nihilo*).

Č. Kremoninis atmetė scholastinius Aristotelio pažiūrų į materiją taisymsus. Jis tvirtina, kad pirminė materija (*materia prima*) negali būti sukurta iš nieko: „Pirminė materija, apie kurią buvo kalbėta, neatsiranda ir neišnyksta, nes niekas negali atsirasti iš kur nors kitur, kaip iš

¹ Viduramžių filosofijoje inteligencijomis buvo vadinami angelai, judina, kaip tuomet buvo manoma, planetas ir kitus dangaus šviesulius.

materijos; jei materija atsirastų, reikėtų prileisti egzistuojant kitą materiją, iš kurios atsiranda, ir taip be galo materija egzistuotų pirmiau materijos" ². Pasak Č. Kremoninio, dievas nėra materijos ir pasaulio kūrėjas, „nes pirminę materiją tegali pakeisti kas nors kūniškas ir materialus, o dievas, kadangi jis yra nekūniškas ir nematerialus, pats betarpiškai pirminės materijos pakeisti negali" ³. Dievo visagalybę Č. Kremoninis apriboja, remdamasis averoistinės filosofijos argumentais: dievas mąsto tik apie save, pažįsta tik save, o to, kas egzistuoja už jo, jis pažinti negali. Dievui Č. Kremoninis tepaliėka pirmojo judintojo, suteikusio pasauliui judėjimą, vaidmenį ⁴.

Č. Kremoninis nesugebėjo išaiškinti tikrųjų dangaus kūnų judėjimo priežasčių, nekūrė ir nevartojo modernaus matematikos ir mechanikos mokslų aparato jų judėjimui aprašyti. Nors ir būdamas asmeniniu G. Galilėjaus draugu, jis buvo nutolęs nuo jo idėjų. Panašiai kaip ir Dž. Brunas, Č. Kremoninis sudvasino pasaulį, manė egzistuojant pasaulinę sielą ir kiekvieną dangaus kūną turint savo sielą, kuri jį judina; pasaulį jis laikė organiniu, bet gamtiniu, o ne dieviškos kilmės procesu. Netgi mąstančiąją sielą Č. Kremoninis bandė aiškinti, remdamasis šiuo organiniu-gamtiniu principu, laikydamas sielą materialia.

Dėl šių ir visos eilės kitų teiginių Č. Kremoniniui buvo iškelta byla, jam teko aiškintis prieš inkviziciją. Šiuos jo teiginius inkvizicija pasmerkė, o traktatą „Apie dangų“ įtraukė į draudžiamų skaityti knygų sąrašą. Inkvizitoriams Č. Kremoninis aiškinosi, kad jis dėstęs ne filosofiją, o filosofijos istoriją ir todėl negalįs Aristotelio iškraipyti; pagaliau universiteto profesoriaus algą jam mokama ne už tai, kad jis dėstytų savas, o ne Aristotelio pažiūras. Č. Kremoninis čia aiškinosi pagal principą (kurio formulavimas jam ir priskiriamas): *foris ut decet, intus ut libet* („kitiems — kaip reikia, pats sau — kaip nori“), tai reiškia: viešai kalbėdamas, laikykis esamų normų, o pats sau gali ir turi laikytis savo nuomonės.

Reikia manyti, kad žymaus italų Renesanso filosofo Č. Kremoninio traktatai, patekę į Lietuvą, buvo ir kitų skaitomi ir prisidėjo prie Renesanso idėjų plitimo mūsų krašte.

² Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, F 3 — 2015, p. 10 v.

³ Ibidem, p. 339 v.

⁴ Žr. L. Mabileau, Etude historique sur la philosophie de la Renaissance en Italie, Paris, 1881; G. Saitta, Il Pensiero italiano nell'Umanesimo e nel Rinascimento, t. 2, Firenze, 1961.